

УДК 338.24

Л. М. Сатиш,

к. е. н., доцент кафедри економіки підприємств,

Білоцерківський національний аграрний університет

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОЇ БАЗИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC ASPECTS OF THE LOGISTICS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Здійснюється оцінка сучасного стану матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств. Особлива увага приділяється дослідженню машинно-тракторного парку як основи ефективного виробництва сільськогосподарської продукції. Запропоновані практичні заходи по формуванню матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств.

Assesses the current state of logistics farms. Particular attention is given to research tractor fleet as the basis for efficient agricultural production. Practical measures on formation of logistics farms.

Ключові слова: сільськогосподарське підприємство, матеріально-технічна база, машинно-тракторний парк, сільськогосподарська продукція.

Key words: farm, material-technical base of machines and tractors, agricultural products.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

За умови скрутного становища у сільському господарстві та його невикористаного ресурсного потенціалу виникають питання подальшої стабілізації продовольчої безпеки. Низька віддача природно-ресурсного потенціалу, який використовується у сільському господарстві, пояснюється насамперед відсутністю ефективного власника, безгосподарним ставленням до землі, недосконаліми технологіями виробництва, недотриманням науково-обґрунтованих норм ведення землеробства, хибною практикою максимального залучення земель до виробництва монокультур, недостатнім внесенням мінеральних добрив, необґрунтованою ціновою політикою, відсутністю достатньої кількості сільськогосподарської техніки та її низькою якістю, невиконанням природоохоронних заходів.

Створення всебічно розвинутого високоефективного сільського господарства вимагає відповідного рівня розвитку матеріально-технічної бази та використання наявних ресурсів, які є обов'язковими елементами будь-якого виробничого процесу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

На даний час забезпеченість матеріально-технічними ресурсами знаходиться на критично низькому рівні, що в свою чергу суттєво впливає на

кінцевий результат діяльності сільськогосподарських підприємств. Це питання досліджується у працях багатьох вчених економістів, таких як В.М. Трегобчук, В.П. Ситник, П.Т. Саблук, Г.М. Підлісецький, М.Й. Малік, Я.К. Білоуско та ін.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Здійснити оцінку сучасного стану матеріально-технічної бази та запропонувати шляхи її модернізації, як основи розширеного відтворення сільськогосподарського виробництва.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ефективність функціонування галузей сільського господарства безпосередньо залежить від матеріально-технічного забезпечення. На сучасному етапі для подальшого розвитку аграрного виробництва існує потреба створення комплексної та збалансованої матеріально-технічної бази [1, с. 72]. Зростання рівня забезпеченості матеріально-технічними ресурсами дає змогу підвищувати рівень механізації виробництва в галузях сільського господарства. Рівень матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарського виробництва впливає на його розвиток і галузеву структуру. Впровадження та вдосконалення потужної, нової техніки і технологій сприяє ефективному господарюванню, підвищенню продуктивності праці.

Вітчизняні аграрні формування мають значний потенціал для підвищення ефективності господарської діяльності та нарощування виробництва сільськогосподарської продукції, оскільки в Україні у порівнянні з 15 країнами ЄС вартісний показник виробництва валової продукції на одиницю угідь сільськогосподарського призначення у 8 разів нижчий, а землемісткість — у 8 разів вища (табл. 1).

Частка орних земель (від загальної площі земель) в Україні найбільша з-поміж усіх взятих для порівняння країн (56%) і фактично залишається незмінною. Лише в Угорщині (50,6%) та Польщі (41,2%) цей показник близький за значенням до українського. Середнє значення по країнам ЄС — 26%. Найменша частка — у Росії (7,4%). У високорозвинутих Франції та Німеччині розорано приблизно третина земель.

Розглядати стан парку сільськогосподарської техніки України варто з точки зору історичної об'єктивності, а вона говорить, що виробничі потужності більшості сільськогосподарських компаній формувались ще за часів СРСР. Це означає, що середній термін служби обладнання та техніки на більшості підприємств у два рази перевищив нормативний [2, с. 98].

Рівень оновлення парку техніки на початку 90-х рр. складав не більше 2% за рік. У середині 2000-х і до фінансової кризи рівень оновлення основних фондів суттєво виріс у зв'язку з ростом об'ємів виробництва сільськогосподарської продукції і виходом на ринок крупних гравців, але вже у 2009 р. цей показник значно скоротився.

При цьому, у сільському господарстві скорочення закупівель техніки не так було пов'язано з уповільненням темпів росту, як з при зупинкою банківського кредитування і невпевненістю в темпах розвитку економіки в цілому.

Відновлення докризового стану закупівель техніки варто очікувати після повного відновлення банківського кредитування і нормалізації державної політики відносно експортерів і виробників сільськогосподарської продукції [3, с. 23].

Нині парк сільськогосподарської техніки, що використовується у процесі вироб-

Таблиця 1. Ефективність використання сільськогосподарських угідь

Країни	Валова продукція сільського господарства на 1 га сільгоспугідь, євро	Землемісткість, га/1000 євро валової продукції
Україна	268,7	3,72
Євросоюз – 15 країн	2189,2	0,46
Німеччина	2442,6	0,41
Франція	2188,0	0,46
Чехія	899,0	1,11
Польща	783,9	1,28
Болгарія	685,1	1,46

ництва, нараховує близько 1 млн одиниць машин та обладнання (табл. 2).

Основна частина сільськогосподарської техніки та устаткування використовується сільськогосподарськими підприємствами. Господарства населення використовують незначну кількість техніки.

Дослідженням встановлено, що парк тракторів складає лише 45% від потреби сільського господарства, зернозбиральних комбайнів — 48%, кормозбиральних комбайнів — 75%, косарок — 66%, преспідбирників — 85%, жаток — 46%, плугів — 37%, сівалок — 66%. За іншими видами техніки ступінь забезпеченості потреб коливається у межах від 35 до 60% (табл. 3).

Типовим явищем для машинно-тракторного парку (МТП) у регіонах країни являється його вимушена експлуатація за межами амортизаційного терміну замість необхідного списання. При цьому зазвичай нормативним тер-

Таблиця 2. Парк сільськогосподарської техніки України в сільськогосподарських підприємствах, що використовувався для виробництва, шт.

	Рік					2010 р. проти 2006 р.
	2006	2007	2008	2009	2010	
Трактори всіх марок, включаючи трактори, на яких змонтовані машини	201310	186767	177401	168532	151287	75,15
трактори без тракторів, на яких змонтовані машини	182552	169953	161800	153791	137757	75,46
трактори, на яких змонтовані машини	18758	16814	15601	14741	13530	72,13
Тракторні причепи	112849	100037	91562	84968	70879	62,81
Сівалки всіх видів	91043	85155	81810	77807	72366	79,49
Картоплезаджалки	3615	3207	2885	2664	2200	60,86
Дощувальні машини та установки (без поливних)	4643	4314	4295	4145	4480	96,49
Сінокосарки тракторні	12586	11351	10618	9983	8178	64,98
Жатки валкові	21110	18926	17571	16332	15225	72,12
Комбайни:	64047	58336	54319	50495	45291	70,72
зернозбиральні	44252	41032	39091	36783	32750	74,01
кукурудозбиральні	4179	3637	3174	2857	2548	60,97
кормозбиральні	12960	11300	9978	8967	7841	60,50
льонозбиральні	918	820	716	631	458	49,89
картоплезбиральні	1738	1547	1360	1257	1694	97,47
Бурякозбиральні машини	7701	6583	5774	5083	4240	55,06
Доїльні установки та агрегати	14705	12650	11367	10547	10865	73,89
Роздавачі кормів:	8154	7300	6549	6262	6480	79,47
для великої рогатої худоби	6921	6099	5542	5219	4597	66,42
для свиней	1233	1201	1007	1043	1883	152,72
Транспортери для прибирання гною	37984	32362	28825	26387	23664	62,30

Таблиця 3. Технологічна потреба АПК в основних технічних засобах станом на 2011 р. у натуральному (тис. шт.) та грошовому (млрд грн.) вираженні

Види с.-г. техніки	Технологічна потреба		Щорічна потреба	
	тис. шт.	млрд грн.	тис. шт.	млрд грн.
Трактори	420	62,48	42	6,24
Комбайни зернозбиральні	75	39,04	7,5	3,9
Приставки до зернозбиральних комбайнів	33,3	1,76	3,3	0,18
Жнивarki валкові	36,2	0,78	3,6	0,08
Машини для заготівлі сіна та соломи	134,1	3,89	13,4	0,39
Комбайни кормозбиральні	24	4,68	2,4	0,47
Техніка для вирощування картоплі	19,6	0,33	2	0,03
Комбайни льонозбиральні	7,3	0,44	0,7	0,04
Плуги загального призначення	115,4	0,69	11,5	0,07
Ґрунтообробні комбіновані машини	105,8	3,24	10,6	0,32
Борони дискові	53,4	2,27	5,3	0,23
Культиватори	118,8	1,71	11,9	0,17
Сівалки	181,3	6,71	18,1	0,67
Машини для внесення добрив	92,6	2,76	9,3	0,28
Машини для хімічного захисту рослин	33,1	0,66	3,3	0,07
Коренезбиральні машини	24,5	3,29	2,5	0,33
Машини для очищення зерна та насіння	26,6	2,61	2,7	0,26
Навантажувачі	57,6	1,67	5,8	0,17
Причепи тракторні	135	2,44	13,5	0,24
Машини та обладнання для тваринництва	X	70	X	7
Обладнання для харчопереробки	X	60	X	6
інша сільськогосподарська техніка	X	26	X	2,6
Разом		295,6		29,6

міном використання техніки вважається межа 15 років. Так, середній показник зносу техніки у вітчизняному сільському господарстві складає 70%. При цьому для тракторів цей показник сягає 77,57%, а для комбайнів — 70,56%.

Основними причинами такого кризового стану оновлення МТП є: суттєве зниження платоспроможного попиту на сільськогосподарську техніку в результаті диспаритету цін; неможливість отримання кредитів, оскільки відсутні реальні гарантії їх повернення; зменшення інвестицій в сільське господарство; відсутність довгострокової стратегії та інноваційної політики держави в розвитку АПК; низька дієвість форм державної підтримки і проектів [4, с. 11].

У зв'язку зі зростаючим рівнем споживання продуктів сільського господарства виникає потреба збільшення сільськогосподарського виробництва. Тому важливим завданням економічного розвитку є відновлення парку сільськогосподарської техніки. При цьому для нормального відтворення технічних засобів аграрним підприємствам необхідно щорічно купувати їх не менше 8—10 % від наявних, а списувати — не більше 6—8%.

Відомо, що одним із чинників ефективного розвитку галузей рослинництва є науковообґрунтоване застосування органічних та мінеральних добрив. За цим показником у 2010 р. Україна у 4,3 рази відставала від середнього по країнам ЄС показника, майже у 6 разів — від Польщі. Слід зазначити тенденцію до зменшення застосування добрив у країнах ЄС та до збільшення — у постсоціалістичних країнах.

А лідером за цим показником є Білорусь (237 кг добрив на гектар), що у 7,2 рази більше, ніж в Україні (32,8 кг/га).

За даними державної служби статистики, в Україні щорічно зростає внесення мінеральних добрив та знижується використання органічних. Якщо у 2005 р. вносилося 558 тис. т мінеральних добрив у діючій речовині, то за попередніми підсумками у 2011 р. — 1180 тис. т д. р. За розрахунками, обсяги внесених добрив на 1 га посівної площі збільшилися із 32 кг д. р. у 2005 р., до 68 кг — у 2011 року.

При цьому, необхідно зазначити, що більше використовуються азотомісткі мінеральні добрива. Їх частка становить 74%, тоді як фосфорних — 14%, калійних — 12%. Упродовж останніх років обсяги внесення азотних і калійних добрив збільшилися, що свідчить про раціональність застосування мінеральних добрив для забезпечення рослин необхідними елементами живлення впродовж одного вегетаційного періоду.

Слід зазначити, що за оперативними даними Мінагрополітики, забезпеченість сільськогосподарських підприємств мінеральними добривами для проведення весняно-літніх польових робіт станом на 20.04.2012 р. у поживній речовині складає 111 % (з них азоту — 113 %, фосфору — 104 %, калію відповідно — 109 %), що на 6 % більше за аналогічний період минулого року.

Відповідно до заявлених обсягів сільгоспвиробників, з метою проведення комплексу весняно-польових робіт 2012 року Мінекономрозвитку за погодженням із хімічними підприємствами розробило та затвердило графік виробництва та постачання мінеральних добрив, де передбачається відвантажити сільгоспвиробникам 2295 тис. тонн у фізичній вазі агрохімікатів (який не дотримується сільгоспвиробниками майже за всіма підприємствами хімічної промисловості). Зазначимо, що станом на 20.04.2012 р. хімічними підприємствами відвантажено сільгоспвиробникам 1038,2 тис. тонн міндобрив у фізичній вазі, що складає 70 % до планових обсягів.

Ріст цін на мінеральні добрива зумовлений, в першу чергу, зростанням вартості природного газу, енергоносіїв та відсутністю видобутку вітчизняної сировини для фосфорних та калійних добрив, а також кон'юнктурою на світових ринках. Відомо, що вітчизняні підприємства хімічної промисловості, виробники складних мінеральних добрив працюють на імпортній си-

ровині (фосфорити, сірка, хлористий калій) та природному газі, які складають в структурі собівартості більше 80 %, внаслідок чого їх продукція є неконкурентоспроможною на внутрішньому ринку порівняно із аналогічною більш дешевою продукцією підприємств країн СНД.

Зазначимо, що у 2012 р. вартість основних видів добрив порівняно із попереднім періодом знизилась на 3—2%, вартість аміачної селітри збільшилась на 7 % (закупівля яких на початку другого півріччя значно знизиться). Взаємовідносини хімічних підприємств та сільгоспвиробників стосовно цінової політики мінеральних добрив є ринкові. Державних дотацій на придбання агрохімікатів у поточному році не передбачається.

Порівняно з мінеральними добривами внесення органічних постійно зменшується. За попередніми підсумками у 2011 р., внесення органіки становило 9,4 млн т або 0,5 т на 1 га посівної площі. Це на 5% менше попереднього року та на 29% — 2005 року. Основними причинами цього є відсутність у більшості вітчизняних агрохолдингів розвиненого тваринництва та зменшення існуючого поголів'я худоби та свиней у сільськогосподарських підприємствах. Тож у найближчій перспективі передбачається збереження тенденції до зменшення внесення органічних добрив та надання переваги при удобренні сільськогосподарських земель хімічної продукції.

Вищезазначене свідчить про задовільне забезпечення сільськогосподарських товаровиробників матеріально-технічними ресурсами внаслідок монополізації ринку великими постачальниками. Нестача насінневого матеріалу, добрив, засобів захисту рослин і тварин, гербіцидів, запасних частин, особливо паливно-мастильних матеріалів, є вирішальними і обмежуючими можливості своєчасного проведення агротехнологічних операцій. Усе це призводить до зміни структури посівних площ, порушення сівозмін і, як наслідок, зниження урожайності сільськогосподарських культур, підвищення собівартості продукції, у підсумку — зниження дохідності і платоспроможності сільськогосподарських підприємств.

Низький рівень інвестування сільськогосподарської галузі через значну кількість збиткових підприємств і низький рівень норми прибутку сільськогосподарського виробництва порівняно з іншими секторами економіки, повільний оборот виробничого капіталу, зумовлений великою різницею між часом виробництва та робочим періодом, незахищеність прав інвесторів, — все це не сприяє модернізації АПК і нарощуванню обсягів виробництва сільськогосподарської продукції [5, с. 79]. Основним джерелом інвестування галузі залиша-

ються власні кошти підприємств і організацій, частка яких у сукупних інвестиціях в основний капітал сільського господарства в середньому протягом 2001—2011 рр. становила 55—65 %.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Здійснення безперервного відтворювального процесу в аграрній виробничій сфері об'єктивно пов'язано з постійним використанням матеріально-ресурсних засобів, з необхідністю їх системної заміни новими, більш доскональними, що є закономірною умовою функціонування суспільного виробництва. Відтворювальний процес у сільському господарстві тісно пов'язаний із системним оновленням спожитих засобів виробництва на якісно новій основі.

Важливість матеріально-ресурсного забезпечення аграрного виробництва, створення потужної матеріально-технічної бази потребує системного підходу до її цілеспрямованого розвитку, істотної структурної модернізації, спрямованої на забезпечення комплексної механізації всіх технологічних процесів виробництва конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції, просування її на світовий агропродовольчий ринок. Основними чинниками, що негативно впливають на забезпеченість сільськогосподарських підприємств основними засобами, є повільне введення в дію нових потужностей для тваринницької галузі, зниження обсягів виробництва техніки у вітчизняному сільськогосподарському машинобудуванні у 2011 р. через фінансово-економічну кризу, зменшення обсягів внесення органічних добрив під сільгоспкультури.

Література:

1. Шибанін В.С. Проблеми технічного переоснащення сільського господарства в Україні / В.С. Шибанін // Економіка України. — 2002. — № 12. — С. 72.
2. Білоусько Я.К. Техніко-технологічне забезпечення аграрного виробництва / Білоусько Я.К., Денисенко П.А. — К.: ННЦ ІАЕ, 2005. — 128 с.
3. Білоусько Я.К. Стан та перспективи розвитку матеріально-технічного забезпечення аграрного виробництва / Білоусько Я.К., Підлісецький Г.М., Яковенко В.П. — К.: ІАЕ, 2003. — 48 с.
4. Турченко М.М. Формування технічної бази аграрного сектора / М.М. Турченко, А.І. Александрова, С.В. Лобас // Економіка АПК. — 2003. — № 11. — С. 9—13.
5. Добіжа Н.В. Відтворення матеріально-технічної бази — основа зростання сільськогосподарського виробництва / Н.В. Добіжа // Економіка АПК. — 2008. — № 4. — С. 78—83. *Стаття надійшла до редакції 10.01.2013 р.*